

BOLEST KAO KULTUROLOŠKI FENOMEN U PRIPOVIJETKAMA NEZASITNOST I BIJEDA TE PRED SVJETLOM

Ivona Smolčić

Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu

Sažetak

Vjenceslav Novak (1859. - 1905.) poznat je kao najeklatantniji sljedbenik socijalne struje u hrvatskoj realističkoj prozi. Prikazivanje heterogenosti hrvatskoga devetnaestostoljetnog društva neizostavan je dio njegove realističke detaljiziranosti. Formirajući fabule oko dvaju oprečnih kolektiva, odnosno bogatih i siromašnih, u djelima *Nezasitnost i bijeda* (1894.) te *Pred svjetlom* (1903.), progovara o izrazitim kulturološkim osobitostima svake od promatranih skupina, kao dijelu zasebnih im identiteta. Konfrontirajuće kulturološke osobitosti intenziviraju društvenu polariziranost na prostoru grada. U tom se kontekstu urbani prostor razmatra iz lehanovske vizure, kao mjesto radikalnoga otuđenja od prirodnoga životnog ritma. S obzirom na to da je u svjetlu postmodernističkih razmatranja moguće rekonstruirati odnos između bolesti i kulture postavlja se pitanje jesu li pripadnici društveno ugroženih skupina predisponirani za razvoj bolesti, kao tjelesnoga stanja. Cilj je takvoga promišljanja sagledavanje bolesti i zdravlja unutar društveno-humanističkoga okvira. S obzirom na istaknutu kulturološku diferencijaciju u razmatranim Novakovim djelima, rad će nastojati dokazati povezanost nastanka i razvoja bolesti kod pripadnika socijalno ugrožene skupine. Propitkivat će se i dodatna stigmatizacija takvih pojedinaca s obzirom na metaforički značaj tjelesnoga stanja u kojem se nalaze što će se temeljiti na razmatranjima Susan Sontag i Davida Morrisa. Sve navedeno pokušat će utvrditi moguću povezanost bolesti i urbanih prostora, u smislu bitnog čimbenika društvenoga raslojavanja. Naposljetku, cilj je rada odgovoriti na pitanje je li takav stav činjenica Novakova realizma ili postoji tendencija da bolest, sagledavajući je iz aspekta prolaznosti, prijeti svim društvenim slojevima.

Ključne riječi: grad; identitet; kolektiv; metafora; bolest

Uvodna razmatranja

Prema riječima Miroslava Šicela književnik Vjenceslav Novak u svojim je djelima prikazao panoramsku sliku života u Hrvatskoj s kraja devetnaestoga stoljeća, pa mu s pravom pripada naziv domaćega Balzaca (usp. Šicel, 1979:220). Međutim, nije uvijek uživao jednak dignitet književne kritike. Dok su stazom slavnih realista u svoje vrijeme kročili Kumičić, Gjalski i Kozarac, Novak je redovito stajao po strani. Podcijenjen, a u radovima Dragutina Prohaske prozvan „malograđanskim piscem“, tek je zahvaljujući Kranjčevićевой kritici romana *Posljednji Stipančići*, objavljenoj u trinaestom broju *Nade* (1901.), otkriven kao autor izrazitoga objektivističkog rakursa i realističkoga talenta. Takvim je odnosom prema građi stvorio pismo lišeno zalihosne romantičarske dekorativnosti, kao preduvjet za razmatranje društvenih i obiteljskih fenomena (usp. Nemec, 2009:5-6) Osobito se referiravši na marginalizirane društvene slojeve, u okviru je domaće književne produkcije najizrazitije prikazao socijalnu tematiku. Društveno-povijesni kontekst, prisutan u njegovoj prozi, pronalazi uporište u hrvatskoj situaciji s prijelaza 19. na 20.stoljeće. Dakle, agrarna kriza uzrokovala je raslojavanje sela te dovela do migracija seljaka u gradove i strujanje urbanoga proletarijata. Sociološke činjenice povezane s ljudskim sudbinama iščitavaju se iz novela *Nezasitnost i bijeda* (1894.), *Crtica o Božiću* (1899.), *Janica* (1901.), *U glib* (1901.), *Preds vjetlom* (1903.) te *Iz velegrađskog podzemlja* (1905.). Važno je reći kako u spomenutim djelima predmet interesa nisu toliko pojedinačni likovi, koliko analiza društvenih situacija koje generiraju njihovu tragičnu sudbinu. Zajednički izvanjski čimbenik, povezan sa sudbinama Novakovih protagonista, prostor je grada. Prema Lehanovoj studiji o gradu u književnosti, moderni realizam inspiriran je pojavom tzv. novoga grada (usp. Lehan, 1998: 53). Pritom se autor poziva i na Balzacovu uvjerenost u povezanost animalnosti i humanosti, odnosno prirode i društva, što se na urbanome prostoru manifestira stvaranjem analogije između urbanoga i životinjskoga svijeta. Lehan nastavlja stavom kako se moderni čovjek udaljio od ritma prirodnoga života, karakterističnog za ruralni ambijent (usp. Ibid, 61). Tako grad, osim materijalne, zadobiva i nematerijalnu dimenziju, pa emanira negativan učinak na subjekte koji se ondje nalaze. S obzirom na očitu prisutnost balzakovske ideje u djelima hrvatskih realističkih proznih autora, razabire se kako domaća romaneskna produkcija toga doba ipak korespondira sa zapadnoeuropskim tematskim preokupacijama. Domaći autori nastoje svoje likove prikazati u svjetlu otuđenosti i udaljenosti od tradicionalnih društvenih uzusa. Da urbani prostor predstavlja osobiti kulturni model obilježen negativnim pojavnostima, Flaker je objasnio svojom studijom o Kovačićevu roman *U registraturi* (1888.) kojom ga dovodi u kontekst s negativnim biblijskim reminiscencijama te ga uspoređuje sa starozavjetnim gradovima Babilonom, Sodomom i Gomorom. Prema njemu, gradska je kultura obilje-

žena narcističkim težnjama pojedinaca te je prezentirana kao leglo zla i nemorala (usp. Flaker, 1986:189-190). S obzirom na heterogenost populacije koja ondje gravitira, model urbane kulture uzrokuje snažnu društvenu polarizaciju pa se stvara antagonizam između viših i nižih društvenih slojeva. Formiraju se različiti kolektivi od kojih svaki generira vlastiti identitet. Također, svaka zajednica počiva na osobitim kulturnim vrijednostima koje čine njezin kulturalni identitet. S obzirom na to, i stanje se bolesti ne mora nužno razmatrati kao zasebni entitet i biomedicinski fenomen. Ono postaje kulturološkom činjenicom vezanom za problematiku društvene nejednakosti. Takav se stav oslanja na zasade medicinske antropologije koja pruža uvid u modele sagledavanja bolesti u okviru bio-psiho-socijalnog modela. Time se apostrofira značaj osobnih iskustava oboljelih što uporište pronalazi upravo u razmatranim Novakovim pripovijetkama.

1. Bolest kao sociokulturološki fenomen u djelima „Nezasitnost i bijeda“ te „Pred svjetlom“

Pripovijetka *Nezasitnost i bijeda* već naslovom sugerira postojanje antagonizma između svijeta surove stvarnosti seoske sirotinjske populacije i obilja rezerviranoga za bogataše i njihovu djecu. Fabula se izgrađuje oko dvojice likova, odnosno sina siromašne udovice i suprotno tome, sina bogatoga majora. Njezinom uzročno-posljedičnom povezanošću, nalaže se sudbinska predodređenost dvojice likova s obzirom na priče njihovih roditelja. To je omogućeno neučinkovitim birokratskim aparatom koji je umrežen s centrima moći pa podilazi odabranim slojevima. Ukorijenjena klasna diskrepancija nameće marginalizaciju društveno neutjecajnih skupina pa dominantni slojevi svojim diskurzom subordiniranima pripisuju njihov identitet, bez obzira na to prihvaćaju li ga oni ili ne. To se u djelu ponajbolje ocrta riječima majorove supruge, koja kaže: „Ovakva ubogarija naučena je od ranih nogu na svakakvo zlo, pa otvrdne i pretrpjet će vam svega“ (Novak, 2009:453). Puk je rezigniran s nametnutim im statusom što ovjerava misao majke siromašnoga gimnazijalca: „Siromašni i neuki puk ne poznaje svojih prava, pa će slegnuti ramenima kada mu ih mimoiđu, osobito s gospodске strane“ (Ibid, 444). Razabire se kako je ključna stavka koja *siromašnome i neukom puku* nedostaje – moć. *Interdisciplinarni rječnik* (2001) pojam moći definira kao težnju za dominacijom te je smatra mogućnosti da se u nekom društvenom odnosu nametne vlastita volja, čak i ako postoje oprečne težnje s druge strane (usp. Spajić – Vrkaš; Kučkoč; Bašić, 2001:329). Postaje razvidno kako se moć jedne skupine ostvaruje isključivanjem one druge. Pripovijetka *Pred svjetlom* prati radničku obitelj Vodarić koja u želji za ostvarivanjem povoljnijega životnog standarda napušta selo. Djelo jasno ocrta kako nedostatak egzistencijalnih dobara, kao i nemogućnost napredovanja pojedinaca

suočenih s vlastitom nezadovoljavajućom pozicijom, rezultira obiteljskim nasiljem. Ovdje je dominantan stav oca obitelji (Pepka), koji korespondira s lehanovskim shvaćanjem urbanoga prostora kao anarhije koja proizvodi društvene vrste analogne životinjskome svijetu u prirodi. Grad time postaje mjesto radikalne drugosti pa negativno djeluje na sebstvo subjekata. U kontekstu obaju promatranih Novakovih djela krucijalan je pojam identiteta, odnosno prikaz fundamentalnih distinkcija između svake od kontrahiranih skupina. Prema definiciji, identitet pretpostavlja odnos prema kojemu je nešto jednako sa samim sobom, kao i ukupnost činjenica i pojava koje služe da se jedna osoba ili neka pojava razlikuje od bilo koje druge ili da se jedna grupa ili zajednica razlikuje od bilo koje druge (usp. Korunić, 2006: 322). Hrvatskoj su devetnaestostoljetnoj književnoj produkciji osobito zanimljivi nacionalni i kulturni identiteti. U svojoj knjizi *Rasprava o izgradnji modernoga hrvatskog identiteta* (2006.) Petar Korunić smatra kako je domaći nacionalni identitet obilježen nekim relevantnim značajkama u koje ubraja i odanost nacionalnim kulturnim vrijednostima iz čega proizlazi kulturni identitet nacije (usp. Ibid, 55). Iz toga se generira vrlo značajan pojam u kontekstu nekog kolektiva, a to je kultura. Govoreći o njoj, Assman je definira kao vrstu identitetskoga sistema grupe, koja generira smisao za zajedništvo (usp. Assman, 2005:164). Prema tome, kulturološka se posebnost neke zajednice prenosi na život kulturnoga subjekta. Iako na primjerima društvenih skupina u promatranim djelima nije razvidan antagonizam u okviru njihove nacionalne pripadnosti, kulturološko se razdvajanje postiže njihovom statusnom nejednakošću. Razvidno je da kolektiv sačinjen od siromašnoga puka biva intelektualno podređen u odnosu na obrazovanu gospodu te nema mogućnost potpunoga kritičkog sagledavanja situacije unutar koje se nalazi. Svoje nezadovoljavajuće stanje smatra rezultatom prirodnoga poretka i Božje volje. Suprotno tome, pripadnici više klase usmjereni su na ostvarivanje svojih materijalističkih pretenzija, što čine po cijenu egzistencijalne ugroženosti prvospomenutih. Kao mjesto izraženih kulturoloških razlika, grad zrcali opisano kontrastno stanje, čime zadobiva svoju nematerijalnu dimenziju. Zaokupljenost prostorom, prostornošću i kretanjem jedno je od bitnih obilježja suvremenih humanističkih i društvenih znanosti. Takva se promišljanja u humanistici oslanjaju na paradigmu prostornoga obrata pa se prostornost poima kao društveni, napose kulturološki produkt. Interes za postmodernističkim pristupom prostoru i prostornosti pojavio se zahvaljujući dvojici francuskih filozofa i sociologa, Michaelu Foucaultu i Henriju Lefebvereu. Foucault ga stoga poima društvenim konstruktom te distingvira materijalne, odnosno stvarne od nezbiljskih prostora, dok Lefebvere pritom upućuje na dimenzije fizičkoga, društvenoga i mentalnoga prostora, za koje smatra da je nemoguće razmatrati ih odvojeno. Lotman, kao teoretičar strukturalizma u znanosti u književnosti i umjetnosti, prostorne modele smatra nositeljima neprostornih kulturnih značenja, i to zahvaljujući čovjekovoj vizualnoj percepciji svijeta (usp. Lotman, 2001:291, 292). Upravo se pod okriljem takvoga stava mogu raz-

matrati i postmodernistička poimanja kulturoloških razlika vezanih za urbane sredine. Da se grad poima u svjetlu radikalnoga otuđenja te da su ljudi po prirodi dobri, a da ih kviri civilizacija dokazuje se i u pripovijetki *Pred svjetlom*. Tijekom Pepkovih kontemplacija, kristalizira se misao: „Kad se htio domisliti što je to zlo i u čemu leži, pričinilo mu se ono kao posebno, svjesno biće što se upija u krv svih ljudi i podžiže u njoj plamen oholosti, taštine i sebeljublja“ (Novak, 2009: 120). Polazeći od dvadesetostoljetnoga obrata znanstvene paradigme, čime se znanstveni apsolutizam alternira sjedinjavanjem više perspektiva, zaključuje se kako je bolest moguća posljedica interferencije biologije i kulture. Navedeno pronalazi uporište u postmodernističkoj misli kako su ljudi bića određena kulturom, a ne samo nasljednim osobinama. Time se negira dogmatičnost biomedicinskoga svjetonazora koji fenomene bolesti i zdravlja tumači njihovim kemijskim i fizičkim uzrocima. Bolest se definira kao subjektivna i zagonetna što odudara od njezina shvaćanja kao „kvara mašine“, što je biomedicinska metafora dominantna zapadnjačkome medicinskom sustavu (usp. Morris, 2008:19). U skladu s tim, moć koja subjekta čini zdravim ili bolesnim ne zasniva se samo u mikroorganizmima i lijekovima, nego i na slikama te pričama (usp. Ibid, 54). Pritom kulturološke razlike kreiraju jedinstvene priče svakoga protagonista, pa na primjeru pripovijetke *Nezasitnost i bijeda* bolest postaje činjenicom isključivo nižih slojeva. Riječ je o tzv. bio-psiho-socijalnome modelu koji nastoji razmotriti kompleksnu interakciju bioloških, psiholoških, društvenih, političkoekonomskih i okolišnih čimbenika koji oblikuju pojmove i iskustva zdravlja i bolesti. Upravo o tome problematizira Susan Sontag koja napominje kako u „zemlji bolesnih“ subjektovo stanje ne ovisi samo o biološkim procesima nego i o spolu, prihodu, rasi i sl. (usp. Sontag, 1978:3). Time se naglašava značaj osobnih iskustava oboljelih, kao i njihove životne situacije te aspekata koji je formiraju. Engel u svojem članku pod naslovom *The Need for a New Medical Model: A Challenge for Biomedicine* ističe kako u takvom slučaju odnos liječnika i pacijenta može uvelike utjecati na tijek i ishod terapije jer liječnik zauzima vodeću ulogu u određivanju dijagnoze, terapije i oblikovanju komunikacijske strukture (usp. Engel, 1977: 129 – 136). S druge strane, bolest kao neuspješno upravljanje životom predstavlja njezine sociopsihosomatske aspekte. Stoga se ne promatra samo kao promjena u fiziološkim funkcijama, nego se organske promjene tumači kao indikatore problematičnih psihosocijalnih procesa u životu pacijenta. To u svojoj raspravi o metafori ističe i Christina Schachtner koja bolest determinira kao rezultat poremećaja harmonije u emocionalnome i društvenome životu pacijenta (usp. Schachtner, 2002:82-84). Posljedica dvadesetostoljetnoga promišljanja o naravi metafore stasavanje je ideja kako je riječ o jednome od temeljnih principa mišljenja, za što je zaslužan članak Maxa Blacka *Metaphor* (1954/1955) gdje se razrađuje teorija prijenosa značenja u metaforičkim izrazima te se apostrofira spoznajna uloga takvih izraza (usp. Black, 19454/1955:273-294). Kognitivni lingvisti i filozofi, Lakoff i Johnson, za metaforu tvrde: „Metafore su struktura onoga kako

shvaćamo, kako mislimo i što radimo“ (Lakoff – Johnson, 2003:3-4). Napominju kako su u okviru metaforičkoga mišljenja naše osobne vrijednosti isprepletene s metaforičkim konceptima i sustavima po kojima živimo (usp. Ibid, 24). Spomenuti autori svoja razmatranja baziraju na stavu o sveprisutnosti metafora u svakodnevnome životu, pritom polazeći od teorije kako se jedan pojam razumijeva na temelju drugoga. Recipientovo će razumijevanje konkretne situacije odrediti i način na koji razumijeva istinu. Na promatranome primjeru neizlječivost bolesti pripadnika podređenoga kolektiva, kao konkretna situacija, određuje način na koji se razumijeva cjelokupno stanje u kojem se taj kolektiv nalazi. Takvim se promišljanjem nazire ono što Lakoff i Johnson nazivaju konceptualnom i strukturalnom naravi metafore (usp. Ibid, 175). Nadalje, smatraju relevantnim ukazati na uvjetovanost uporabe pojedinih metafora s obzirom na pojedine kulturne konvencije. Naše kulturne konvencije postaju kriteriji po kojima se određuje koje su metafore prikladnije za razumijevanje određenoga pojma. Bolest ima moć subjekta prikazivati u svjetlu smrtnosti i nepoželjnosti, što se u djelima može pratiti na više razina. Virginia Woolf opisala je bolest kao radikalizirani oblik potlačenosti koji dovodi do krajnje marginalizacije i napose, socijalne isključenosti (usp. Woolf, 2002: 129. U skladu s tim, Susan Sontag u svojem djelu *Illness as Metaphor* (1978) podastrla stav kako metaforično mišljenje demoralizira onoga tko je bolestan (usp. Sontag, 1978: 3). Stoga savjetuje kako bolest treba lišiti metafora. Na primjeru *Nezasitnosti i bijede* ona postaje dijelom narativa o gradskome prostoru kao mjestu nečistoće koja emanira zarazom i tragičnim ishodom po subjekta. Funkcija toga je narativa pružiti pogled na iskustvo bolesti kao zatvorenoga sustava malograđanske sredine na urbanome prostoru, osuđene na propast. U skladu s tim grad se prikazuje kao vizija dvaju oprečnih svjetova. To su svijet ljepote i mogućnosti, u kojemu sudjeluju oni koji su za to predisponirani svojim građanskim podrijetlom te svijet prljavštine i starosti, rezerviran za likove s društvene margine. Potonji je univerzum ilustriran opisom Đurin buduće studentske sobe kao skromnogai zagušljivoga mjesta. Opisani je ambijent indikativan jer implicira skučenost i zatvorenost, napose ućahurenost, kojom se najavljuju obilježja gradskoga života. Stanodavac se može promatrati u svjetlu lehanovske postavke o čovjekovu otuđenju uvjetovanome gradskim životnim ritmom. On je figura kojom se implicira kako je u fokusu svega novac, a ne briga za čovjeka, što je karakteristično za kapitalističko društveno uređenje. Đuro grad zamišlja kao mjesto ostvarenja svih svojih intelektualnih aspiracija, no susreće se s oblikom života koji je još skromniji negoli onaj dotadašnji. Time postaje žrtvom društvene hijerarhije koja mu je s početka namijenila određenu ulogu pa njegova bolest u potpunosti postaje metaforom kulture života nižega sloja u gradu. Konačna se smrt može razmatrati kao nemogućnost njegove borbe protiv društvene nepravde koju proživljava pa je indikativan unutrašnji sukob između njegova izvanjskoga i unutrašnjeg stanja, odnosno njegove gorljive želje za životom. Time se ukazuje na pojedinčevu nemoć za opstankom na

prostoru na kojem, prema svojem kulturološkom podrijetlu, ne pripada. S obzirom na suvremenu percepciju bolesti kao slabosti i nedostatka pa čak i sramote, ona se u svijest oboljelih subjekata počela prikazivati kao projekcija zla. U tom kontekstu Sontag posebno ističe metaforički značaj tuberkuloze što je na primjeru promatrane novele vrlo indikativno (usp. Ibid, 58). S obzirom na to, i Đurino se tjelesno stanje jasno poistovjećuje sa siromaštvom i bijedom. Na primjeru djela *Pred svjetlom*, bolest se u obitelji Vodnik pojavljuje kao reakcija na nezadovoljavajuće materijalne životne uvjete u kojima egzistira pa se ponovno ocrtava kulturološka predisponiranost za pojavu i razvoj bolesti kod određenoga društvenog sloja. John Renni Short u svojoj je studiji postavio tri gradska diskurza, a to su autoritativan, kozmički i kolektivni grad (usp. Short, 2000:18). Autoritativan grad predstavlja utjelovljenje moći unošenjem reda u prostor i vrijeme čime se postiže specifičan oblik represije. Na primjeru pripovijetke, grad je mjesto obilježeno kapitalističkom privrednom koja teži uspostavi represije, što se dokazuje mišlju: „Tako nelijepim, a dopuštenim načinom uzima vlasnik tvornice rad svojih radnika i zgrće ga na jednu hrpu koja je samo njegova svojina, a on preda pred trgovcima da ga ne prevare, a trgovci predaju pred konzumentima. To je eto ljudski životi stavljena kultura, rad u ljudskom društvu“ (Novak, 2009:109). Represija prema radniku očita je i u trenutku kada Pepek, zbog kritike koju javno upućuje kapitalističkom sustavu, dobiva otkaz u tvornici. Budući da je u kontekstu urbanoga prostora izuzeto snažna usredotočenost na materijalno, iscrpni su opisi interijera obiteljske kuće Vodnikovih konfrontirani s imanjem grofice Julije iz uvodnog dijela priče. Značajno je grofičino nepokazivanje senzibiliteta prema sudbini obitelji Vodnik čime se implicira svedenost ljudskoga života na unaprijed postavljene zakonitosti društvene hijerarhije. Tomu podilaze i komentari pjesnika Emilijana koji problematizira o ranije spomenutome diskurznome identitetu pa kaže kako su siromašni često promatrani kao lopovi, kradljivci i nečasni građani. Upravo je to ključan princip kojim se hegemonijskim diskurzom stigmatizira i obitelj Vodnik te se implicira kako su zaslužili svoju tragičnost. Kozmički grad predstavlja mjesto koje svojom veličinom, oblikom, smještajem ili pak nazivom postaje vizijom odnosa između sakralnog i profanog. Time se opravdava društvena hijerarhija odnosno odnos moći između njegovih žitelja. Spomenuto je indikativno s obzirom na konstantno prisutnu klasnu diskrepanciju uzrokovanu kapitalističkim uređenjem i njegovim strogim regulama. Kolektivni grad, kao treći Shortov diskurz, predstavlja grad kao mjesto kolektivne konzumacije i interferencije stanovništva (usp. Short, 2000:22). U skladu s prethodno razjašnjenom hijerarhijom, na promatranome se primjeru nudi oprečna vizija toga diskurza. U fokus se postavljaju likovi vođeni vlastitim interesima koji kreiraju mrežu istomišljenika uz čiju pomoć to postižu. Velike statusne razlike podilaze raslojavanju na društvene skupine, a opisani materijalni uvjeti impliciraju osjećaj tuge koji se prenosi na čitav radnički kolektiv. Navedenim se, kao i na prethodnome primjeru, sugerira metaforičnost bolesnikova stanja, čime se stvaraju

negativne konotacije vezane za njegovu društvenu pripadnost. Ranije je spomenuto kako je pri dijagnostičkom postupku u kontekstu bio-psiho-socijalnoga modela, liječnik figura koja treba biti okrenuta prema razumijevanju općega psihosomatskog stanja pacijenta. Takav stav polazi od premise kako je ključan čimbenik u terapiji aktivno sudjelovanje pacijenta u razvijanju vlastite priče i otkrivanju razloga neuspjeha prilikom upravljanja vlastitim životom. Odnos liječnika i pacijenta temelji se, sukladno značaju komunikacije kod ove metafore, na usmjeravanju, savjetovanju i suradnji s pacijentom. Na primjeru djela značajno je što majka odbija prihvatiti liječnikovu dijagnozu jer misli kako ju je liječnik njezinu sinu uspostavio poradi mržnje na siromahe. Naime, on zaključuje kako su uzrok Gustavove bolesti neadekvatni materijalni uvjeti u kojima obitelj boravi. Tu je moguće povući paralelu s ranije spomenutim mišljenjem Lakoffa i Johnsona, kako u kontekstu metaforičkoga mišljenja dolazi do ispreplitanja osobnih vrijednosti s metaforičkim konceptima po kojima subjekt živi. To se izražava citatom iz djela kojim je prikazano kako uvriježeni metaforički koncepti karakteristični za neko društvo djeluju na subjekta na kojeg se odnose, a koji je s također s njima saživljen: „Niži svijet drži da je bolnica za siromaha mjesto tek nešto manje strašno nego što je groblje. I oni ne misle tako o bolnici, drže je kao utočište samo najbjeđenijih i najzapuštenijih koji nemaju nikoga svoga da ih njeguju u bolesti. Od bolnice ihtako odvraća jednako strah kao što i sramota“ (Novak, 2009:101). Spomenuto se nazire i u nemogućnosti Gustavova izlječenja, koje je, kao i na prethodnome primjeru, nedohvatljivo zbog spleta okolnosti kojima pogoduje životna praksa karakteristična za gradski prostor. Tako se bolest, iz vizure marginaliziranih, može poimati neposlušnom, jer unatoč muci koju Gustavovi roditelji proživljavaju ne bi li sinu osigurali ozdravljenje, on ipak umire. Isključenost bolesnih subjekata s margine postaje radikalna u trenutku kada Vodariću njegov nadređeni odbija pružiti pomoć, nego ga uvjerava kako je za cijelu obitelj najbolje da se dijete riješi muka smrću. Time se eklatantno ocrtavaju razmjeri dominacije moćnika, kojima identitet kulturološki superiornih dopušta marginalizaciju i obespravljenje onih ostalih, koji doživljavaju fatalnu nemoć u borbi sa životom. U djelu do obrata ipak dolazi jer i principalov sin na koncu podliježe od iste bolesti. Time prestaje biti činjenicom isključivo nižih slojeva, iako su oni, kada zauzimaju ulogu bolesnika, i dalje negativnije promatrani te dodatno isključeni. Upravo taj događaj postaje važnim okidačem koji dovodi do konačne poante djela koju je moguće iščitati kao Novakov pokušaj utjecanja na društvenu stvarnost svojega vremena, a koju spretno uobličuje riječima: „Mislili su da su najsretniji ljudi, pa vidiš, danas misle da su najnesretniji“ (Novak, 2009:122).

Zaključak

Vjenceslav Novak svojim je pripovijetkama postavio u središte tipizirane likove hrvatskoga realizma. Riječ je prvenstveno o radnicima koji su tijekom borbe za životnu egzistenciju suočeni s nizom nepravednih društvenih pojava. Istaknut jaz između bogatih i siromašnih uzrokuje snažnu heterogenost društva, što u djelu *Nezasitnost i bijeda* od regionalne činjenice biva preneseno i na ideju o gradskome životu, čime detaljno operira pripovijetka *Pred svjetlom*. Sve to podilazi balzakovskoj postavci o tome kako grad generira društvene vrste analogne životinjskima. Osim materijalne, zadobiva i nematerijalnu dimenziju pa emanira negativan učinak na subjekte koji ondje egzistiraju. U kontekstu obaju je promatranih Novakovih djela krucijalan pojam identiteta svakoga od prisutnih kolektiva, odnosno slike o sebi s kojom se poistovjećuje. U skladu s tim, konstantno je prisutna ideja o dvama konfrontiranim kolektivima, obilježenima vlastitim kulturološkim značajkama. U kontekstu se kulturološke diferencijacije između prikazanih društvenih slojeva generira ideja o kulturološkoj uvjetovanosti bolesti koja prestaje biti isključivo biomedicinskom činjenicom. Postmoderna bolest temelji se na osobnim iskustvima subjekta gdje je evidentno kako korespondira s njegovom kulturološkom predodređenošću. Obje pripovijetke ovjeravaju kako bolest zbog niza kauzalno povezanih čimbenika pogađa najniže društvene slojeve pa se može razmatrati u svjetlu metafore. Oboljeli subjekti bivaju dodatno društveno stigmatizirani što rezultira njihovom radikaliziranom društvenom izopćenošću. Sve navedeno intenzivira Novakovu usredotočenost na siromaštvo kao stanje bezizlaznosti i napose, tragediju ljudskoga roda. Konceptualna narav metafore do izražaja dolazi na primjeru pripovijetke *Nezasitnost i bijeda* u kojoj bolest ima moć subjekta koji pripada nižem društvenom sloju, prikazivati u svjetlu smrtnosti i nepoželjnosti. Time ga se marginalizira i na koncu uklanja iz simboličkoga poretka. Djelo *Pred svjetlom* progovara o tragičnoj sudbini sina radničke obitelji potlačene surovom realnošću života u urbanoj kulturi. Prostor se grada ovdje nastoji objasniti trima Shortovim diskurzima, odnosno autoritativnim, kozmičkim i kolektivnim. Može se reći kako pripovijetka sadrži protest protiv društvene polariziranosti jer bolesti podliježe i sin bogatoga principala. Zaključuje se kako je pokušaj rekonstruiranja bolesti i kulture, kao mogući model objašnjavanja bolesti, primjenjiv u kontekstu Novakove razmatrane proze jer je zabilježen na više primjera vezanih za socijalno ugroženu populaciju, iako se takvo poimanje društvene nejednakosti nastoji preformulirati u općepriznatu maksimu da je na koncu prolaznost ista za sve. Takvo se autorovo promišljanje može protumačiti kao signal dominantnim slojevima u borbi protiv socijalne nejednakosti koju potenciraju pa se iščitava i autorova svojevrsna društvena angažiranost čime nedvojbeno sugerira i vlastiti stav.

Izvori

1. Novak, Vjenceslav. *Nezasitnost i bijeda*, u: Krešimir Nemec (ur.) *Otrov u duši*, Zagreb, Mozaik knjiga d.o.o., 2009.
2. Novak, Vjenceslav. *Pred svjetlom*, u: *Odabrane pripovijetke*. Preuzeto s: <https://lektire.skole.hr/>. Datum preuzimanja: 29. 01. 2019.

Literatura

1. Assman, Jan. 2005. *Kulturno pamćenje*. Zenica: Biblioteka tekst.
2. Black, Max. „Metaphor, Proceedings of the Aristotelian Society“. *New Series*, Vol. 55. 1944/1945, 273 – 294.
3. Engel, George. „The Need for a New Medical Model: A Challenge for Biomedicine“. *Science* 196 (4286), 1977, 129 – 136.
4. Flaker, Aleksandar. 1986. *Stilske formacije*. Zagreb: SNL.
5. Korunić, Petar. 2006. *Rasprava o izgradnji moderne hrvatske nacije. Nacija i nacionalni identitet*, Studije. Slavonski Brod: Knjiga 8. Bibliotheca Croatica: Slavonica, Sirmiensia et Baranyensia.
6. Lakoff, Mark Johnson, *Metaphors We Live By*, University of Chicago Press, London, 2003.
7. Lehan, George Richard. 1998. *City in Literature: an intellectual and cultural history*, California University Press, Berkeley – Los Angeles.
8. Lotman, Jurij. 2001. *Struktura umjetničkog teksta*. Zagreb: Alfa.
9. Morris, David. 2008. *Bolest i kultura u postmodernom dobu*. Beograd: Imago Clio.
10. Nemec, Krešimir. 2009. „Svjetlo u crnom oklopu“ (Književni svijet Vjenceslava Novaka). U: *Otrov u duši*, Krešimir Nemec (ur.). Zagreb: Mozaik knjiga d.o.o., str. 5 – 23.
11. Rennie Short, John. 2000. „Three Urban Discourses“. U: *A Companion to the City*. Oxford: Blackwell Publishing, str. 18 – 25.
12. Schachtner, Christina. 2002. Images of Health and Disease in Medical Practice: „Metaphors as Structuring Elements“. U: *Health and Quality of Life: Philosophical, Medical and Cultural Aspects*, Antje Gimmler, Christian Lenk, Gerhard Aumüller (ur.). Münster: LIT Verlag.
13. Sontag, Susan. 1978. *Illness as Metaphor*. New York: Farrar, Straus and Giroux.
14. Spajić-Vrkaš, Vedrana; Kukuč, Mislav; Bašić, Slavica. 2001. *Obrazovanje za ljudska prava i demokraciju – Interdisciplinarni rječnik*. Zagreb: Hrvatsko povjerenstvo za UNESCO.
15. Šicel, Miroslav. 1979. „Vjenceslav Novak“. U: *Tito Doričić, Miroslav Šicel* (ur.). Zagreb: Mladost.
16. Woolf, Virginia. 2002. *On Being Ill*. Ashfield: Paris Press.

DISEASE AS A CULTURAL PHENOMENON IN SHORT STORIES NEZASITNOSTI I BIJEDA AND PRED SVJETLOM

Summary

Vjenceslav Novak is recognised as the best fruitful follower of the Croatian socio-realist expression. Social strata and their destinies are the focus within his romanesque works. All-around portrait of 19th century Croatian society and its diversity as its principle quality serve as integral part of his realist attention to details. *Nezasitnost i bijeda* and *Pred svjetlom* touch upon extreme cultural peculiarities of two opposing collectives. The fabulae which they create comes from the interaction between the rich and the poor, as well as their identities. The social polarity is caused by the confrontation of the collectives cultural peculiarities. The interaction between disease and culture is possible to translate in the light of postmodernist ideas. The progress of disease as a state of the body that suggests helplessness is predisposed by belonging to social endangered groups. The goal is to define sickness and health within a socio-humanist framework. This essay's goal will be to prove the connection between the beginning and progress of disease among the members of a socially endangered group. Moreover, their additional stigmatisation which stems from the metaphorical significance of their state of body will be considered as well. Furthermore, the connection between disease and cities, as focal point of capitalist economy, in terms of crucial principle of deepening social inequalities will be questioned. In the end the objective of this essay is to determine is all mentioned merely a fact of Novak's realism or there is the tendency that disease viewed through the concept of mortality threatens all social strata.

Keywords: town, identity, collective, metaphor, disease